

УДК 336.5.01

Богдан МАЛИНЯК

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ БЮДЖЕТНИХ ВИДАТКІВ

Досліджено теоретичні положення видатків бюджету. Розглянуто питання витрачання бюджетних коштів у наукових дослідженнях в історичній ретроспективі. З'ясовано, що на початковому етапі науки про бюджет, вчені зазвичай оминали питання витрачання коштів, а фокусувалися винятково на доходах. Зазначено, що проблема видатків бюджету стала предметом наукових досліджень лише у XVIII столітті. Розвинуто науковий дискурс про первинність видатків у дослідженні суспільних фінансів. Набуло подальшого розвитку вчення про принципи витрачання бюджетних коштів. Проведено критичний аналіз доступних у науковій літературі принципів бюджетних видатків, вказано на їх переваги та упущення. Запропоновано систему принципів видатків бюджету.

Ключові слова: *видатки бюджету, вчення про бюджетні видатки, формування бюджетних видатків, суспільні послуги, принципи бюджетних видатків.*

Богдан Малыняк

Теоретические основы формирования бюджетных расходов

Исследованы теоретические аспекты расходов бюджета. Рассмотрены вопросы бюджетных средств в научных исследованиях в исторической ретроспективе. Выяснено, что на начальном этапе науки о бюджете, ученые обычно обходили вопрос расходования средств, а фокусировались исключительно на доходах. Отмечено, что проблема расходов бюджета стала предметом научных исследований только в XVIII веке. Развит научный дискурс о первичности расходов в исследовании общественных финансов. Получило дальнейшее развитие учение о принципах расходования бюджетных средств. Проведен критический анализ доступных в научной литературе принципов бюджетных расходов, указано на их преимущества и упущения. Предложена система принципов расходов бюджета.

Ключевые слова: *расходы бюджета, учение о бюджетных расходах, формирование бюджетных расходов, общественные услуги, принципы бюджетных расходов.*

Bohdan Malyniak

The theoretical aspects of budget expenditure

Introduction. The doctrine of budget expenditures is a relatively new direction of scientific research. Scientists debate on many fundamental issues today. It stimulates the deepening

theoretical bases of budget expenditures, improve understanding of their purpose in solving problems of social and economic development.

Purpose. *Development the theoretical bases of budget expenditure, analysis the evolution of problems of budget spending in scientific research, development the doctrine of the principles of budget spending.*

Results. *The theoretical approaches of budget expenditures are investigated. The evolution of the issue of budget spending is considered. Proved that at the initial stage of development of science of budget, scientists generally have not studied the issue of budget spending. The author also indicated that the problem of budget expenditures has been the subject of scientific research only in the eighteenth century. The scientific discourse of the antecedence of budget expenditures is developed. Further research could be the study of principles of budget spending. The critical analysis of principles of budget expenditures is conducted, and also their advantages and shortcomings are indicated. The system of principles of budget expenditures (orientation of the society, economic pragmatism, compliance to the goals and opportunities, efficiency, earmarking, protection from abuse) is proposed.*

Conclusion. *Arguments about priority of budget expenditures to budget revenues are developed this discussion in public finance. Proposed principles of budget expenditure are important for the further development of conceptual aspects of financial science about budget expenditures.*

Keywords: *budget expenditures, the doctrine of budget expenditures, public services, the principles of budget expenditures.*

JEL Classification: H72, H50.

Постановка проблеми. На розвиток економічної та соціальної сфери будь-якої країни значний вплив справляють бюджетні видатки, які виступають джерелом забезпечення суспільних потреб. Від успішності управління бюджетними видатками безпосередньо залежить не лише добробут населення й економічний поступ, а й прогрес у розвитку держави загалом, її місце у світовій економіці та політиці. Отож, питання витрачання бюджетних коштів завжди було об'єктом пильної уваги як науковців, практиків, так і широкої громадськості країни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми теоретичних аспектів формування видаткової частини бюджетів висвітлені у працях вітчизняних науковців В. Андрущенко, О. Кириленко, М. Мітіліно, В. Опаріна, Ю. Пасічника, Л. Сафонової, В. Федосова та ін. Ґрунтовно досліджували теоретичні

основи формування бюджетних видатків також західні фінансисти Дж. Б'юкенен, Р. Масґрейв, Ю. Немец, Дж. Е. Стігліц, Дж. Стрік, А. Хілман, Х. Ціммерман. Проте потребують подальшого розвитку питання, присвячені еволюції бюджетних видатків як предмета наукових досліджень, науковій дилемі про первинність доходів чи видатків бюджету, формулюванню принципів видатків бюджету.

Метою статті є розвиток теоретичних основ бюджетних видатків, аналіз еволюції проблематики витрачання бюджетних коштів у наукових дослідженнях, розвиток вчення про принципи витрачання бюджетних коштів.

Виклад основного матеріалу дослідження. У науковій літературі проблематика бюджетних видатків досліджується зазвичай невідривно від питань бюджету. З огляду на це, розуміння економічної

сутності бюджету визначає трактування поняття видатків бюджету, його впливу на соціально-економічний розвиток та ролі у фінансовій системі країни тощо.

Дослідники історії бюджету зазначають, що бюджет не був інституцією, притаманною державі на всіх етапах її розвитку. Впродовж тривалого періоду всі європейські країни збирали доходи, здійснювали видатки і таку діяльність вели відповідно до чинних правових актів [1, с. 197]. Втім бюджет у сучасному його розумінні з'явився значно пізніше. Науковці О.П. Кириленко [2, с. 41], В.М. Федосов [3, с. 16] зазначають, що вперше бюджет був складений у 1781 р., коли міністр фінансів Франції Жак Неккер подав звіт королю Людовіку XVI про стан фінансів нації. За своїм змістом він був максимально схожим на документ, який пізніше почали називати бюджет. Інші вчені, зокрема, Ю.В. Пасічник [4, с. 323], Є.В. Пономаренко, В.А. Ісаїв [1, с. 197], схильні вважати, що бюджет у сучасних формах з'явився на початку XIX ст. Не розвиваючи дискусії про точну дату започаткування практики формування бюджету і застосування цього поняття в наукових дослідженнях, зазначимо, що у сучасному розумінні бюджет є відносно новим явищем.

Через це не дивно, що в працях класичної економічної теорії вчені не наводили трактування поняття “бюджет”. Засновник теорії класичної економіки Адам Сміт окреслив найважливіші напрямки видатків держави: видатки на оборону, здійснення судочинства, утримання громадських установ для сприяння торгівлі й оплата громадських робіт, утримання освітніх закладів, а також на підтримання діяльності правителя. З метою забезпечення максимальної ефективності використання коштів централізованих фондів Адам Сміт пропонував формувати їх за рахунок доходів від оподаткування тих осіб, котрі одержуватимуть вигоду в результаті державних витрат

[5, с. 446]. Описаний підхід свідчить про те, що бюджетним видаткам була відведена обмежена роль лише у тих сферах, від яких залежало функціонування держави. У наведеному твердженні відомого вченого привертає увагу факт відшукування стабільних джерел фінансового забезпечення державних видатків, які, до того ж, поклалися б на тих осіб, які одержують від них вигоду. Таким чином можна було забезпечити бездефіцитність бюджету та мінімізувати перерозподіл фінансових ресурсів між різними економічними суб'єктами.

Англійський економіст Д. Рікардо практично не приділяв уваги бюджету як специфічному економічному явищу. В наукових працях він описував проблеми функціонування податків, необхідних державі для її функціонування [5]. Схожі ідеї розвивав Д. Міль – основна увага приділялася оподаткуванню, а проблема бюджету залишалася не розкритою.

Саме тому на початку XX століття видатний італійський вчений Ф. Нітті зазначав, що багато економістів відмовляються розглядати питання про державні видатки, оскільки вони, на їх думку, повинні цікавити політиків, а не фінансову науку [7, с. 101]. У таких умовах дослідження економістів обмежувалися сферою бюджетних надходжень та їх впливу на економічне життя. Такий підхід Ф. Нітті справедливо вважав помилковим, адже поза увагою залишалися важливі проблеми використання бюджетних коштів.

Таким чином, з середини XIX ст. економісти все більше уваги почали приділяти питанню витрачання бюджетних ресурсів. У дослідженнях зазвичай видатки розглядали як інструмент реалізації функцій держави та інструмента досягнення урядових цілей. До того ж еволюція поглядів на роль держави знайшла своє відображення у розвитку науки про бюджет та видатки.

Професор В.Л. Андрущенко справедливо зазначає, що тему видатків поставив на чільне місце у фінансовій науці А. Вагнер, який вивів емпіричний закон розширення державної діяльності [8, с. 93]. Відповідно до закону Вагнера, обсяг державних видатків збільшується більш швидкими темпами, ніж валовий національний продукт, під впливом розширення попиту на державні послуги в індустріальних країнах.

Зростання уваги вчених до проблем видатків бюджету призвело до того, що наприкінці XIX ст. питання бюджетних видатків виходить на чільне місце в дослідженнях бюджету та державних фінансів. Досліджуючи суспільні доходи та видатки в комплексі, деякі науковці почали віддавати пріоритет видаткам. Аргументом при цьому було те, що, на відміну від приватної фірми чи домогосподарства, в державі існують значно більші можливості для отримання необхідних коштів для своїх потреб (наприклад, збільшення податкового навантаження). Тому важливо спочатку визначитись із видатковими потребами, щоб знати, який обсяг доходів потрібно залучити до бюджету. З цього приводу відомий французький фінансист Рене Штурм стверджував: “Государство берет из кармана других, чего не делают частные лица... Эта прерогатива обязывает его сначала установить нужную сумму, чтобы, зная потребности, определить величину жертв, которых оно затем потребует” [9, с. 177].

Таким чином, у другій половині XIX ст. було розпочато науковий дискурс щодо розуміння природи взаємної залежності видатків і доходів та пошуку у цій взаємодії домінуючої компоненти. Розпочата декілька століть тому дискусія є доволі активною серед вчених-фінансистів і не вичерпана до сьогодні. З позиції техніки планування бюджету, така дискусія виглядає доволі дивною, адже бюджетні доходи перебувають

в органічній єдності з видатками бюджету. Відтак, дискутування про первинність когось з елементів часто позбавлене конкретного прикладного значення, адже існує величезна кількість чинників, які впливають як на дохідну частину бюджету, так і видаткову, при цьому бюджет має бути збалансованим. Це передбачає використання відмінних підходів до формування різних видатків і доходів бюджету для досягнення збалансованості бюджету. Незважаючи на зазначене, дискусія про домінування доходів чи видатків в системі управління бюджетом має глибокий філософський зміст, який розриває розуміння ролі бюджету в країні з ринковою економікою та демократичним суспільством.

У сучасній фінансовій літературі автори частіше надають домінуючу роль саме видаткам держави. Так, у підручнику Дж. Стігліца “Економіка державного сектору” розділи “Теорія державних витрат”, “Програми витрат” передують розділу “Оподаткування: теорія” [10, с. 8–14]. Схожої позиції дотримується А. Хілман – в навчальному посібнику “Держава і економічна політика: можливості і обмеження управління” він розмістив розділ “Оподаткування” на восьмому місці після розділів, присвячених витратам [11, с. 5–10]. В класичному підручнику Річарда А. Масгрейва і Петті Б. Масгрейва “Державні фінанси: теорія і практика” розділ “Принципи оподаткування” також розташований після розділу “Структура і політика видатків” [12, с. 709–710]. Такої ж логіки дотримувалися інші представники західної фінансової науки – Дж. Стрік [13, с. 394–396], Р. Тресч (R. Tresch) [14, с. 8–10], Х. Далтон (H. Dalton) [15, р. X–XI], Н. Кочерлакова (N. Kocherlakota) [16, р. 7–8], К. Стенфорд (C. Sandford) [17, р. VII], Г. Ульбріх (H. Ulbrich) [18, р. 5–6] та ін. Аналогічні підходи спостерігаються також у працях, присвячених місцевим фінансам.

Так, Хорст Цімерман в підручнику “Муниципальні фінанси” главу 3 “Предмети відання і видаткові повноваження місцевих органів влади” передує главі “Доходи місцевих бюджетів: комунальні платежі, місцеві податки і муніципальний кредит” [19, с. 344–346]. Питання, присвячені видаткам, розташовані перед матеріалами, які розкривають доходи, також в працях інших вчених, зокрема Девіда Вільдасена (D. Wildasin) [20, р. 11]. Вчені у пострадянських країнах традиційно розглядали спочатку питання бюджетних надходжень, а проблеми видатків розкривали після цього. Втім впродовж останніх років спостерігаються приклади застосування іншого підходу. Так, у підручнику “Економіка і фінанси суспільного сектору” професорів Є.В. Пономаренка і В.А. Ісаєва домінуюча роль належить видаткам держави [1, с. 422–425]. Але такі приклади є поодинокими, швидше винятками із загального бачення логіки пріоритетності доходів і видатків бюджету.

Вирішуючи доволі складну дилему – якій складовій бюджету віддати домінування у його формуванні, зазначимо, що ми поділяємо позицію тих науковців, котрі виступають за надання пріоритету видаткам перед доходами. На нашу думку, це відкриває більше можливостей не лише у дослідженні ролі видатків в економічній системі та соціальній сфері, а й формуванні раціональної бюджетної політики. Основна перевага, яка при цьому здобувається, полягає у сприйнятті бюджету як активного інструмента реалізації завдань для досягнення цілей, а не засобу накопичення ресурсів, що підлягають розподілу між певними галузями. Зазначений підхід передбачає першочергове визначення функцій, які призначені державі з ринковою економікою, для реалізації яких планують бюджетні видатки. Таким чином, межі державного втручання окреслюватимуться доцільністю, а

не спроможністю державного апарату залучити фінансові ресурси в державні фонди, що зазвичай передбачає максимізацію податкового навантаження. Це дає змогу сформувати видаткову частину бюджету на основі оцінювання ефективності видатків, здійсненого відповідно до положень теорії споживної вартості, а не просто надати пропозиції щодо розподілу наявних доходів. Отже, створюються передумови для пошуку неефективних видатків, які недоцільно включати до бюджету, що має позитивний вплив на економічну систему.

Визначення домінуючої ролі видатків бюджету перед доходами має не менш важливе значення для суспільно-політичної сфери. Адже першопочатково ведеться дискусія стосовно благ, які одержуватиме суспільство, а після цього – про податковий тягар, який держава покладає на громадян для фінансування цих благ. Це цілком логічно, адже відчуваючи певне податкове навантаження, люди вже мають інформацію про те, які суспільні блага будуть профінансовані. Відтак формуються сприятливі передумови для більш якісної комунікації між владою і населенням у бюджетній сфері.

У фінансовій літературі розрізняють поняття забезпечення товарів і послуг за рахунок бюджетних коштів та безпосереднього їх виробництва [21, с. 367]. Тому процес надання блага можна розглядати як взаємозв'язок двох елементів – його фінансування та виробництва. При цьому послуги забезпечені бюджетним фінансуванням (охорона здоров'я, прибирання міських вулиць, тощо) не обов'язково повинні надавати державні установи. В умовах ринкової економіки, коли суб'єкти різних організаційно-правових форм мають право займатися широким спектром діяльності, послуги населенню можуть надаватися державою та місцевим самоврядуванням в особі бюджетних установ, або відбуватися їх при-

дбання у приватному секторі. Для цього владні інститути можуть укласти угоди з приватними підприємствами про надання певних суспільно важливих послуг, які будуть оплачуватися за рахунок бюджету або осіб, які їх отримують.

Наявність різноманітних варіантів надання бюджетних послуг дає змогу вибрати найкращий з них. В умовах багаторічного існування державної монополії на засоби виробництва в Радянському Союзі навіть не йшлося про те, щоб населення отримувало певні послуги за рахунок бюджетних коштів від недержавних організацій. Однак досвід розвинених країн Заходу засвідчує позитивні результати вдалого поєднання переваг державного та приватного секторів.

У цьому ракурсі перевагою приватних структур є вища мотивація досягнення кращих результатів діяльності. Завдяки використанню цієї переваги недержавних організацій можна підвищити ефективність бюджетних витратків. Ще в 20-х рр. минулого століття М.І. Мітіліно стверджував, що “урядовець чи робітник на державному господарському підприємстві не зацікавлений в наслідках його діяльності і не може, мовляв, конкурувати з приватною ініціативою приватного виробника” [22, с. 27].

Досвід економічно розвинених демократичних країн дає змогу переконатися в тому, що оптимальне поєднання участі суб’єктів підприємницької діяльності та влади сприяє значній економії бюджетних коштів. Так, залучення приватних підприємств до прибирання вулиць і приміщень бюджетних установ у багатьох випадках призвело до зменшення витратків у 1,5 раза; приблизно такий рівень економії спостерігався в сфері постачання води, метеопрогнозування тощо. В будівництві відмінності між сумою витратків державних і приватних організацій становлять приблизно 20%, а в автобусному сполученні – 160% [23, с. 290]. Таким чином,

забезпечення конкурентного середовища у сфері надання послуг населенню сприяє, з одного боку, економії бюджетних коштів, а з іншого – підвищенню якості послуг.

Розглядаючи теоретичні засади бюджетних витратків, необхідно з’ясувати принципи їх формування. Попри важливість цього питання, в науковій літературі вони висвітлені доволі слабо. Значно більше уваги вчені приділяють дослідженню принципів бюджету, бюджетної системи. Попри те, що витратки бюджету є його складовою частиною, що передбачає поширення загальних принципів також на витраткову частину, вона є не лише одним з елементів бюджету, яка підпорядковується загальній логіці бюджетної політики, а й відіграє винятково важливу роль у забезпеченні належного функціонування самого бюджету й ефективної взаємодії з іншими його елементами. Відтак, витраткам притаманні особливі властивості, що зумовлює потребу в застосуванні відмінних підходів до формулювання принципів бюджетних витратків. З огляду на це, обґрунтування принципів бюджетних витратків має не лише важливу наукову цінність, а й важливе прикладне значення.

Серед небагатьох вчених, які досліджували принципи бюджетних витратків, варто звернути увагу на принципи використання коштів, описані Н.В. Бакшою, В.В. Гамукіним та А.П. Свинцовою. Вони запропонували застосовувати наступні принципи: пропорційності, безперервності, раціональності, соціальності, максимальності, адекватності та збалансованості [21, с. 285–291].

Принцип пропорційності вчені трактують як відповідність прав і зобов’язань щодо використання коштів кожної ланки бюджетної системи. Погоджуємось з авторами, що цей принцип є одним з основних у сфері суспільних фінансів. Сутність його полягає в тому, що закріплення витраткових зобов’язань за

певними бюджетами має відповідати передбаченим у них доходам, а також наділеними органами влади відповідного рівня повноваженнями щодо самостійного визначення напрямів використання цих ресурсів. Лише в разі дотримання цього принципу можна говорити про можливість використання всіх переваг децентралізованого забезпечення благ. Проте, на нашу думку, вчені, наводячи тлумачення принципу пропорційності, необґрунтовано обмежилися повноваженнями і зобов'язаннями влади. Вважаємо, варто намагатися досягнути відповідності між споживною вартістю суспільних послуг, що надаються за рахунок видатків бюджету, та податковим навантаженням. Це сприятиме розвитку стимулів для ефективного використання бюджетних ресурсів.

Поняття принципу безперервності, на думку Н.В. Бакші, В.В. Гамукіна та А.П. Свинцова, полягає в тому, що бюджетні видатки необхідно розглядати, як безперервний процес руху фінансових потоків. У цьому контексті витрачання коштів бюджету, з одного боку, є кінцевим етапом руху бюджетних коштів, а з іншого – доходами для працівників бюджетних установ, які отримують заробітну плату, виручкою суб'єктів підприємницької діяльності, які постачали товари та послуги для потреб бюджетних установ тощо. Вважаємо, що застосування цього принципу в наукових дослідженнях є вкрай важливим, оскільки дає змогу цілком зрозуміти дію фінансових інструментів, які визначають постійних рух вартості.

Принцип раціональності передбачає необхідність ефективного використання коштів бюджетів. Як зазначає Н.В. Бакша, В.В. Гамукін та А.П. Свинцов, при плануванні та здійсненні бюджетних видатків, одним із найважливіших завдань є не лише формування оптимальних фінансових потоків, а й забезпечення найбільш оптимальної форми і змісту цього руху [21, с. 287]. Ви-

лучаючи із приватного сектору кошти для суспільних потреб, кожного разу владі необхідно доводити виборцям раціональність їх використання. Бюджетні видатки мають бути досліджені на предмет ефективного їх використання, адже без належного оцінювання результатів діяльності суспільного сектору важко відповісти на запитання про оптимальний баланс між суспільним і приватним сектором [24, с. 68].

Видатки бюджетів відповідно до принципу соціальності повинні спрямовуватися на вирішення безпосередніх потреб населення. Це зумовлено тим, що бюджет за своєю суттю є суспільним фондом, що передбачає залучення громадськості до його формування, а також оприлюднення звіту про його виконання. Крім того, бюджетні кошти виступають основним джерелом фінансування переважної більшості об'єктів соціальної інфраструктури.

Крім того, роль соціальних видатків бюджетів зростає в умовах перехідної економіки, коли значна частина населення не володіє достатніми засобами для проживання. На наш погляд, тлумачення принципу соціальності видатків доцільно вдосконалити. Насамперед, він має передбачати об'єктивну оцінку ефективності соціальної складової видатків, яка міститься в кожному напрямку використання бюджетних коштів. Це дасть змогу застосовувати сучасні методи оцінювання ефективності видатків та сприятиме включенню до видаткової частини тих видатків, які мають найвищі показники, що розраховані з урахуванням соціальної ефективності.

На думку Н.В. Бакші, В.В. Гамукіна та А.П. Свинцова, одним з важливих принципів формування видатків є принцип максимальності [21, с. 289–290]. Вони вважають, що для забезпечення фінансовими ресурсами необхідні суспільні заходи, важливо не лише визначити максимально можливий

перелік таких заходів, а й забезпечити їх фінансовими ресурсами при виконанні бюджету. Вважаємо, що зазначений принцип не може бути прийнятним, оскільки метою фінансової політики не може бути збільшення бюджетних видатків відірвано від аналізу об'єктивних потреб і результатів, а також оцінки наслідків пов'язаного з цим збільшення фіскального навантаження на економіку. Одним із принципів бюджетних видатків є принцип адекватності. Зважаючи на те, що обсяг і структура видатків бюджету мають значний вплив на всі сфери життєдіяльності суспільства, заплановані бюджетні видатки мають бути адекватними пріоритетам, які визначені в прогнозі соціально-економічного розвитку регіону [21, с. 289]. На нашу думку, виокремлення цього принципу не обґрунтоване, оскільки дублює принцип співрозмірності, який не лише передбачає забезпечення зв'язку між цілями розвитку і видатками бюджету, а й визначає величину залежності між цими чинниками.

Погоджуємося з позицією вчених, що ключовим принципом формування видатків є принцип збалансованості [21, с. 287]. Його застосовують як щодо формування бюджету в цілому, так і щодо окремих його складових. Перше його значення полягає в тому, що сума видаткової частини бюджету повинна дорівнювати доходам бюджету, а також надходженням із джерел фінансування його дефіциту. Друге значення принципу ґрунтується на необхідності забезпечення тривалої в часі та пропорційній в обсязі відповідності одних статей видатків іншим. Структурну збалансованість видатків можна розуміти в двох значеннях:

1) зовнішню збалансованість, під якою розуміють необхідність забезпечення рівності окремих напрямів видатків певним надходженням. Необхідність дотримання цього принципу зумовлена цільовим характером окремих надходжень.

2) внутрішню структурну збалансованість, яка означає необхідність збалансованого розподілу видатків місцевих бюджетів між окремими напрямками. Так, надзвичайно важливо забезпечити, наприклад, збалансований розподіл видатків споживання та видатків розвитку бюджету або розподіл видатків соціального й економічного спрямування.

Економіст Міжнародного валютного фонду А. Премчанд згрупував принципи бюджетних видатків до трьох груп (табл. 1). Вважаємо недоцільним групувати принципи за ознакою належності до різних аспектів управління бюджетними видатками. Перелічені принципи є універсальними, а їх застосування стосується як різних складових управління бюджетними видатками, так і різних стадій бюджетного процесу. Втім склад принципів і їх трактування, на наш погляд, вартий прискіпливої уваги вчених і є важливим внеском у розвиток науки про видатки бюджету. Імпонує виокремлення А. Премчандом принципів, спрямованих на забезпечення відповідального управління бюджетними видатками, таких як принципи обачності, врахування наслідків для макроекономіки, забезпечення економічного й ощадного використання обмежених фінансових ресурсів [25, с. 37]. Перелічені принципи мають особливо важливе значення в період досягнення бюджетними видатками великих обсягів. Особлива цінність запропонованих вченим заходів полягає у виокремленні цілої групи принципів, покликаних забезпечити інформацію про видатки бюджету. Це особливо важливо в умовах інформаційного суспільства для побудови дієвих комунікацій влади і суспільства у сфері використання бюджетних ресурсів. Безумовно, наявність розгорнутої інформації має важливе значення також для запобігання корупції та іншим зловживанням у фінансовій сфері.

Принципи бюджетних видатків, обґрунтовані А. Премчандом [25, с. 37]

Категорія	Принцип	Мета, котрій слугує принцип
Вибір видатків	Обачності	Розумна оцінка перспективних доходів: чого можна досягти і з якими витратами
	Врахування макроекономічного впливу	Чітке визнання і оцінювання взаємозв'язку між бюджетом та економікою
	Встановлення пріоритетів і щорічне коригування	Встановлення пріоритетів з урахуванням згаданих вище оцінок і чітке визнання необхідних коригувань
Реалізація програм	Правильність	Використання коштів на цілі, затверджені законодавчими органами
	Економне використання	Економна, ефективна і дієва реалізація політики і програм
	Адекватність системи надання послуг	Наявність необхідних механізмів для забезпечення своєчасного та чіткого обслуговування
Інформація	Перевірка забезпеченості ресурсами	Наявність всестороннього обліку і звітності. Процес, в межах якого обсяг вироблених послуг і доходи порівнюються з вартістю послуг одного періоду
	Зіставлення	Однотипні методи обліку і класифікації
	Своєчасності	Своєчасне одержання інформації для використання державними органами управління і суспільством

Слабким місцем обґрунтованих А. Премчандом складу принципів, вважаємо, відсутність у ньому принципів, пов'язаних з суспільною належністю бюджету та забезпеченні соціальної спрямованості видатків бюджету. На наш погляд, це негативно впливає на побудову системи орієнтирів бюджетної політики. В умовах демократичної форми правління це неможливо, оскільки саме громадяни та їх представники у владі справляють вирішальний вплив на формування витрат бюджету.

Провівши аналіз принципів формування видатків бюджету, запропонованих вченими, вважаємо за доцільне запропонувати систему принципів бюджетних видатків. Цінні поради для формування системи принципів дає відомий фінансист В.А. Андрущенко. Він зазначає, що поняття "принцип" має відповідати високим вимогам з боку форми і змісту. Ці вимоги такі:

- принцип має бути внутрішньо несуперечливим;

- відображати ясність і повноту змісту більш лаконічно;
- нести в собі ознаки обов'язковості;
- виражати оригінальну позицію автора принципу [26, с. 30].

Враховуючи зазначене, запропонуємо систему принципів видатків бюджету, яка може враховуватися не лише при напрацюванні політики щодо використання бюджетних коштів, а й в управлінні державним сектором економіки. Авторське розуміння принципів видатків бюджету наведено у табл. 2.

Запропонований перелік принципів утворює цілісну систему підходів, які мають бути в основі формування видатків бюджету. Сфера застосування розроблених принципів може бути доволі широкою. Їх використання в наукових дослідженнях сприяє не лише розвитку теоретичних концепцій бюджетних видатків, а й аналізу адекватності політики витрачання коштів та формулювання пропозицій щодо її удосконалення.

Система принципів видатків бюджету*

Назва	Тлумачення
Орієнтованості на суспільство	Бюджетні видатки мають задовольняти суспільні потреби. На всіх етапах управління видатками суспільні інституції повинні мати визначальний вплив на спрямування бюджетних коштів. Використання бюджетних коштів має бути підзвітне і підконтрольне суспільству, характеризуватися високим критерієм справедливості, а владні інституції нести в тому числі політичну відповідальність перед суспільством за ухвалені рішення.
Економічного прагматизму	Видатки бюджету перебувають у взаємному нерозривному зв'язку з національною економікою. Відтак використання бюджетних коштів покликане сприяти економічному розвитку, вирішенню системних проблем та посилювати конкурентоспроможність національної економіки у світовій економічній системі.
Відповідності цілям і можливостям	Цінність бюджетних видатків забезпечується дотриманням гармонії з цілями розвитку країни (адміністративно-територіальної одиниці). Видатки бюджету мають також відповідати пріоритетам реформування бюджетного сектору та спроможності останнього надавати якісні суспільні послуги з метою забезпечення відповідності вартості суспільних послуг обсягам сплачених суспільством податків. Важливо забезпечувати еластичність бюджетних видатків для того, щоб відповідати динаміці економічних і суспільних змін.
Ефективності	Досягнення економічної ефективності передбачає якомога повніше задоволення потреб населення у суспільних послугах, сприяння економічному розвитку та досягнення інших важливих цілей та забезпечення при цьому ощадливого й раціонального використання бюджетних ресурсів. Досягнути цього неможливо без застосування методик оцінювання ефективності видатків.
Цільового спрямування	Використання коштів бюджету має відповідати цілям, затвердженим представницьким органом влади.
Захищеності від зловживань	Великі обсяги ресурсів, що використовуються з бюджету, завжди генерують значні ризики різноманітних зловживань. Відтак система витрачання коштів потребує захисту від різноманітних зловживань, у тому числі проявів корупції. Для цього потрібна дієва система фінансового контролю за бюджетними видатками.

* Складено автором.

Висновки. Таким чином, наука про бюджетні видатки є доволі молодою. Втім за дуже короткий проміжок часу вона набула популярності. Розглянуті в статті теоретичні положення бюджетних видатків, зокрема запропоновані принципи, сприяють більш ґрунтовному дослідженню концептуальних положень формування видаткової частини бюджету, розвитку методології оцінювання видатків, а також аналізу бюджетної політики.

Список використаних джерел

1. Пономаренко Е.В. *Экономика и финансы общественного сектора (основы теории эффективного государства) : учебник / Е.В. Пономаренко, В.А. Исаева. – М. : ИНФРА-М, 2007. – 427 с.*

2. Кириленко О.П. *Місцеві бюджети України (історія, теорія, практика) / О.П. Кириленко. – К. : НІОС, 2000. – 384 с.*

3. *Бюджетний менеджмент : підручник / В. Федосов, В. Оларін, Л. Сафонова [та ін.] ; за заг. ред. В. Федосова. – К. : КНЕУ, 2004. – 864 с.*

4. Пасічник Ю.В. *Бюджетна система України : навч. посіб. / Ю.В. Пасічник. – К. : Знання-Прес, 2006. – 607 с.*

5. Сміт А. *Добробут націй. Дослідження про природу та причини добробуту націй / Адам Сміт. – К. : Port-Royal, 2001. – 593 с.*

6. Рикардо Д. *Сочинения. – Т. 1. Начала политической экономии и налогообложения / Д. Рикардо. – М. : Госполитиздат, 1941. – 288 с.*

7. Нитти Ф. *Основные начала финансовой науки / Франческо Нитти ; пер. с итал. И. Шрей-*

дера; под ред. и с дополн. А. Свирицавского. – М. : Изд-во М. и С. Сабашниковых, 1904. – 624 с.

8. Андрущенко В.Л. Фінансова думка Заходу в ХХ столітті (Теоретична концептуалізація і наукова проблематика державних фінансів) / В.Л. Андрущенко. – Львів : Каменяр, 2000. – 303 с.

9. Штурм Р. Бюджет / Рене Штурм ; пер. с франц. А. С. Изгоева с прилож. М.И. Фридмана. – СПб : Типография т-ва “Общественная польза”, 1907. – 600 с.

10. Стігліц Дж. Економіка державного сектору / Джозеф Е. Стігліц ; пер. з англ. А. Олійник, Р. Скільський. – К. : Основи, 1998. – 854 с.

11. Хиллман А. Государство и экономическая политика: возможности и ограничения управления : учеб. пособие / Арье Л. Хиллман. – М. : Изд. дом ГУ ВШЭ, 2009. – 879 с.

12. Масгрейв Р. Государственные финансы: теория и практика : пер. с англ. / Ричард А. Масгрейв, Пегги Б. Масгрейв. – М. : Бизнес Атлас, 2009. – 716 с.

13. Стрик Дж. Государственные финансы Канады : пер. с англ. / Дж. Стрик. – М. : ОАО “Экономика”, 2000. – 399 с.

14. Tresch R. W. *Public finance. A Normative theory* / Richard W. Tresch. Third Edition. – Boston, 2014. – 534 p.

15. Dalton H. *Principles of public finance* / Hugh Dalton. – New Delhi : Allid Publishers Pvt. Limited, 1954. – 258 p.

16. Kocherlakota N. R. *The new dynamic public finance* / Narayana R. Kocherlakota. – Princeton : Princeton University Press, 2010. – 230 p.

17. Sandford C. *Economics and public finance* / Cedric Sandford. – Third edition. – Oxford : Pergamon press, 1984. – 378 p.

18. Ulbrich H. H. *Public finance in theory and practice* / Holley H. Ulbrich. – London and New York : Routledge, 2011. – 534 p.

19. Циммерманн Х. Муниципальные финансы : учебник : пер. с нем. / Хорст Циммерманн. – М. : Издательство “Дели и Сервис”, 2003. – 352 с.

20. Wildasin D.E. *Urban public finance* / David E. Wildasin. – London and New York : Routledge, 2012. – 200 p.

21. Бакша Н.В. Аспекты бюджета: императивный, экономический, финансовый, налоговый, расходный, социальный / Н.В. Бакша, В.В. Гамукин, А.П. Свицова. – М. : ИПО Профиздат, 2001. – 416 с.

22. Мітіліно М.І. Основи фінансової науки / М.І. Мітіліно. – К. : Державне видавництво України, 1929. – 396 с.

23. Якобсон Л.И. Государственный сектор экономики: экономическая теория и политика : учеб. для вузов / Л.И. Якобсон. – М. : ГУВШЭ, 2000. – 367 с.

24. Б'юкенен Джеймс М. Суспільні фінанси і суспільний вибір: два протилежних бачення держави : пер. з англ. / Джеймс М. Б'юкенен, Річард А. Масгрейв. – К. : Вид. дім “КМ Академія”, 2004. – 175 с.

25. Премчанд А. Управление государственными расходами / А. Премчанд. – Вашингтон : МФФ, 1994. – 280 с.

26. Андрущенко В.Л. Принципи оподаткування та їх протипоставлення / В.Л. Андрущенко // Збірник наукових праць Міжрегіональної фінансово-юридичної академії. – Сер. “Економіка, право”. – 2011. – № 1(1). – С. 30–37.

References

1. Ponomarenko, E. V. & Isaeva, V. A. (2007). *Ekonomika i finansy obshhestvennogo sektora (osnovy teorii effektivnogo gosudarstva) [Economy and finance of the public sector (Bases of the theory of effective state)]*. Moscow: INFRA-M [in Russian].

2. Kyrylenko, O.P. (2000). *Mistsevi biudzhety Ukrainy (istoriia, teoriia, praktyka) [Local budgets of Ukraine (History, theory, practice)]*. Kyiv: NIOS [in Ukrainian].

3. Fedosov, V. (Ed.), Oparin, V., Safonova, L. (2004). *Biudzhetniy menedzhment [Budget management]*. Kyiv: KNEU [in Ukrainian].

4. Pasichnyk, Y.V. (2006). *Biudzhetna systema Ukrainy [The Budget system of Ukraine]*. Kyiv: Znannia-Pres [in Ukrainian].
5. Smith, A. (2001). *Dobrobut natsij. Doslidzhennia pro pryrodu ta prychny dobrobutu natsij [An inquiry into the nature and causes of the wealth of nations]*. Kyiv: Port-Royal [in Ukrainian].
6. Ricardo, D. (1941). *Sochinenija [Works]*. T. 1. *Nachala politicheskoi ekonomii i nalogooblozhenija [On the principles of political economy and taxation]*. – Moscow: Gospolitizdat [in Russian].
7. Nitti, F. (1904). *Osnovnye nachala finansovoi nauki [Principles of the financial science]*. (I. Shreider, Trans.). A. Svirshavskiy (Eds.). Moscow: M. & S. Sabashnikovyh [in Russian].
8. Andruschenko, V.L. (2000). *Finansova dumka Zakhodu v XX stolitti (Teoretychna kontseptualizatsiia i naukova problematyka derzhavnykh finansiv) [Financial Western thought in the twentieth century (Theoretical conceptualization and scientific issues of public finances)]*. Lviv: Kameniar [in Ukrainian].
9. Shturm, R. (1907). *Bjudzhet [The budget]*. (A.S. Izgoiev, Trans.). St. Petersburg: Tipografija t-va "Obshhestvennaja polza" [in Russian].
10. Stiglits, J. E. (1998). *Ekonomika derzhavnogo sektora [Economics of the public sector]* (A. Olijnyk & R. Skil's'kyj, Trans.). Kyiv: Osnovy [in Ukrainian].
11. Hillman, A. E. (2009). *Gosudarstvo i ekonomicheskaja politika: vozmozhnosti i ogranichenija upravlenija [Public finance and public policy. responsibility and limitations of government]*. Moscow: Izd. dom GU VShJe [in Russian].
12. Musgrave, R. A. & Musgrave, P. B. (2009). *Gosudarstvennye finansy: teorija i praktika [Public finance in theory and practice]* (Trans.). Moscow: Biznes Atlas [in Russian].
13. Strik, J. (2000). *Gosudarstvennye finansy Kanady [Canadian public finance]* (Trans.). Moscow: OAO "Ekonomika" [in Russian].
14. Tresch, R. W. (2014). *Public finance. A normative theory. Third Edition*. Boston .
15. Dalton, H. (1954). *Principles of public finance*. New Delhi: Allid Publishers Pvt. Limited.
16. Kocherlakota, N.R. (2010). *The new dynamic public finance*. Princeton: Princeton University Press.
17. Sandford, C. (1984). *Economics and public finance. Third edition*. Oxford: Pergamon press.
18. Ulbrich, H.H. (2011). *Public finance in theory and practice*. London and New York: Routledge.
19. Zimmermann, H. (2003). *Municipalnye finansy [Municipal finance]*. (Trans.). Moscow: Izdatel'stvo "Delo i Servis" [in Russian].
20. Wildasin, D.E. (2012) *Urban Public Finance*. London and New York: Routledge.
21. Baksha, N.V., Gamukin V.V. & Svincova A.P. (2001). *Aspekty bjudzhetu: imperativnyj, ekonomicheskij, finansovyj, nalogovyj, rashodnyj, social'nyj [Budget aspects: imperativ, economic, financial, fiscal, expendable, social]*. Moscow: IPO Profizdat [in Russian].
22. Mitilino, M.I. (1929). *Osnovy finansovoi nauky [Basics of the financial science]*. Kyiv: Derzhavne vydavnytstvo Ukrainy [in Ukrainian].
23. Jakobson, L. (2000). *Gosudarstvennyj sektor ekonomiki: ekonomicheskaja teorija i politika [State economic sector: economic theory and policy]*. Moscow: GUVShJe [in Russian].
24. Buchanan, J.M. & Musgrave, R.A. (2004). *Suspilni finansy i suspilnyj vybir: dva protylezhnykh bachennia derzhavy [Public finance and public choice. Two contrasting visions of the state]* (Ishchenko A., Trans.). Kyiv: Vyd. dim "KM Akademiia" [in Ukrainian].
25. Premchand, A. (1994). *Upravlenie gosudarstvennymi rashodami [Public expenditure management]*. Washington: IMF [in Russian].
26. Andruschenko, V.L. (2011). *Pryntsypy opodatkovannia ta ikh protypostavleniia [The principles of taxation and their opposition]*. Zbirnyk naukovykh prats Mizhrehionalnoi finansovo-iurydychnoi akademii. Seria "Ekonomika, pravo" – Proceedings the Interregional financial and law academy. Ser. "Economics, law", 1(1), 30–37 [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 17.10.2016.